

УДК 821.161.2/82-312.4

Філоненко С. О.,
доктор філологічних наук,
Бердянський державний педагогічний університет

“ЛЬВІВСЬКИЙ” ЦИКЛ РЕТРОДЕТЕКТИВІВ АНДРІЯ КОКОТЮХИ ЯК АВТОРСЬКИЙ ПРОЕКТ

Для масової літератури характерним є мислення серіями – як авторськими, так і видавничими. За визначенням Державного стандарту України “Видання. Основні види. Терміни та визначення”, *серія* – це “видання, однотипово оформлене, що включає сукупність томів, об’єднаних спільністю задуму, тематики, цільовим або читацьким призначенням” (ДСТУ 11.1) [2, 23]. Дослідниця Олена Григор’янець подає таке визначення *книжкової серії*: “...під книжковою серією можна розуміти певний спосіб організації видань, яким притаманні єдині типологічні ознаки, що об’єднані спільним задумом, який частково виявляється в кожному окремому виданні, а повністю – лише в їхній сукупності, цільовим і читацьким призначенням” [3, 75–76]. Надія Зубко, пояснюючи привабливість серійних видань із погляду видавництва, стверджує, що вони в такий спосіб “...структурують товарну пропозицію, вибудовують асоціативний книжковий ряд довкола певної ідеї, позиціонують його як “сильний” товар і тим самим формують конкурентоспроможні бренди. Видання книг у серії знижує собівартість її конкретного випуску, скорочує витрати на просування” [4].

Прикладами літературно-художніх серій, зорієнтованих на сегмент популярної белетристики, можуть слугувати такі: “Морок” видавництва “Нора-друк”, у якій побачили світ твори Олексія Волкова, Марека Краєвського, Андрія Кокотюхи, Пйотра Заремби, Кріса Тведта; “Морські пригоди” видавництва “Клуб сімейного дозвілля”, що охоплює класичні авантюрні романи Жуля Верна, Джека Лондона, Роберта Льюїса Стівенсона, Майн Ріда та інших авторів; “Дивний детектив” видавництва “Грані-Т”, яка складалася з повістей і романів Олеся Ільченка, Наталки та Олександра Шевченків, Євгенії Кононенко, Андрія Кокотюхи, Богдана Жолдака, Валерія і Наталі Лапікур, Анатолія Птіцина, Олексія Надимлінського; авторську серію Владислава Івченка у видавництві “Темпора” про пригоди “найкращого сищика імперії” Івана Карповича Підпригори. У цьому контексті можна згадати й раніші серії “Книжечка для дамської сумочки” видавництва “Дуліби”; “Жіночий любовний роман” літературної агенції сестер Демських (так звану “Серію з дельфіном”); серію “Знамениті українці” видавництва “Фоліо”, серії “Золотий бабай”, “Мелодії серця”, “Авантюристка” видавництва братів Капранових “Зелений пес”.

У 2015 році українське видавництво “Фоліо” започаткувало серію “Ретророман”, у якій виходить “львівський” цикл ретродетективів Андрія Кокотюхи. Цикл, відповідно до плану, складатиметься з семи книжок (“септологія”). На сьогодні побачили світ перші три романи: “Адвокат із Личаківської” [7], “Привид із Валової” [8], “Автомобіль із Пекарської” [6]; автор анонсував назву четвертого тому – “Різник із Городоцької”. Як видно, у назвах романів циклу повторюється елемент, що чітко позначає локалізацію, – львівські вулиці. Жанровий означник “ретро” зумовлює відповідний дизайн видань: світлі кольори – жовтий (“Адвокат”),

зелений (“Привид”), рожевий (“Автомобіль”), колажі зі старовинних чорно-білих фото, стилізовані під модерн початку ХХ століття рамки і шрифти. На останній сторінці обкладинки в кожній книзі подано стислу біографічну довідку про автора, анотацію роману, анонс наступного тому. Приветає увагу також реклама туристичної агенції: “У всіх поціновувачів “Адвоката із Личаківської” вже незабаром з’явиться нагода самостійно пройти шляхами головного героя. Разом з фахівцями із “Кумпель-Тур” ви вповні відчуєте магію незвичайних пригод у невідомому Львові. Шукати на www.kumpel-tour.com” [7]. У цьому проявляється наочна демонстрація зв’язку популярної белетристики з іншими сферами масової культури – літературним туризмом і рекламою.

Поява “львівського” циклу ретродетективів не є випадковістю. За словами Олени Григор’янц, “читацький інтерес до серій багато в чому пояснювався тим, що в них втілювалися в книжкову форму читацькі інтереси, наявні в певний момент у явному чи прихованому вигляді, що залишається актуальним і сьогодні” [3, 75]. На мій погляд, нова серія “Фоліо” відображає масовий інтерес до історичної прози і стилю ретро, до конкретного періоду минулого – початку ХХ століття, до регіону – Галичини за часів Австро-Угорської імперії й конкретно до Львова. Ці інтереси засвідчують інші твори сучасних авторів, де сюжети будуються на подібному матеріалі: романи Софії Андрухович “Фелікс Австрія”, Анни Хоми “Лемберг. Під знаменами сонця”, Наталії Гурницької “Мелодія кави у тональності кардамону”, Богдана Коломійчука “Таємниця Єви”, численні твори Юрія Винничука (“Кнайпи Львова”, “Таємниця львівської кави” тощо).

Андрій Кокотюха свідомо експлуатує популярний тренд, відкритий, на його думку, романом Василя Шкляра “Чорний ворон”. У статті “Чому український детектив відходить в історію” знаний письменник акцентує, що сучасному автору варто “писати... не мелодрами, а ретромелодрами”, “не пригодницькі твори, а історико-пригодницькі”, “не детективи, а розповіді про загадкові злочини, котрі розкривалися щонайменше сто років тому”. За позірно кон’юнктурним використанням читацького інтересу автор бачить глибше і серйозніше завдання – “вивести українську історію, передусім – ХХ століття, з питомих російського контексту”, у цьому контексті гостросюжетна белетристика – “спосіб повертати українцям власну історію” [9].

“Львівський” цикл охоплює події 1908–1918 років – час стрімких соціально-політичних змін, світової війни, розпаду кількох імперій. Андрій Кокотюха обирає гостру проблему для кожного роману: в “Адвокаті” ідеться про російський тероризм на Галичині, в “Привиді” – про будівельний бум початку століття й поширення кінематографу, в “Автомобілі” – про сексуальну революцію. Це слугує свого роду тлом для кримінального сюжету і почасти мотивує злочини. Вибір соціального чи історичного явища впливає на локалізацію подій, про що автор розповідає в інтерв’ю: “...Назва другого роману мала бути “Привид із Вірменської”. Та пан Ілько Лемко порадив перенести дію на вулицю Валуву – у згаданий в творі час багато перебудовували саме там” [5].

Для ретродетективів письменник обрав прийом, який добре апробований у багатьох творах, – показ подій із погляду стороннього, подібно до “Таємного

джерела” чи “Справи отамана Зеленого”. Головний герой-сищик Климентій Кошовий вимушено емігрує на Галичину з Києва через політичні переслідування. Ми бачимо Австро-Угорську імперію очима вихідця з імперії Російської. Прийом “одивнення” побаченого, що мимоволі супроводжується порівняннями й зіставленнями двох держав, – це спосіб, яким автор – не львів’нин, уродженець Ніжина і мешканець Києва, – скористався для входження в нову для нього атмосферу передвоєнного Львова й забезпечення себе від фактологічних помилок (“Мені зручніше дивитися на Львів і відкривати його очима не місцевого, а ніби іноземця. Так маскуються помилки, котрих автор як гість може й має право припускатися” [5]).

“Львівський” цикл ретродетективів Андрія Кокотюхи порівнюють у пресі з подібним циклом популярного польського автора Марека Краєвського, вихідця із Вроцлава: “Голова Мінотавра”, “Ерінї”, “Числа Харона”. Український романіст вважає, що різниця між ними полягає саме в погляді на галицьке місто: “Просто для поляка Краєвського декорації Львова – ностальгія за втраченим. А для мене, людини з Ніжина – приклад збереженої історії майже в режимі реального часу” [5].

Як і будь-який історичний твір, ретродетектив потребує ознайомлення з численними джерелами. Андрій Кокотюха зізнається в інтерв’ю, що його настільними книжками були видання про історію, топоніміку та міфологію Львова [5]. Прикметно, що кілька джерел він називає в кожному романі: в “Адвокаті” це книжки Яна Пауля Гінрікса “Lemberg – Lwov – Львів. Фатальне місто”, Андрія Козицького і Степана Білостоцького “Кримінальний світ старого Львова”, Ілька Лемка “Львів і європейськість”, Францішека Яворського “Львів давній і вчорашній”; у “Привиді” автор використав додатково, окрім згаданих, книгу Ілька Лемка “Легенди старого Львова” і 72-й випуск Незалежного культурологічного часопису “І” “Філософія галицької кухні”. Брак відомостей про історичний період почасти компенсували консультації авторитетних істориків Ігоря Лильо, Василя Расевича, Мар’яна Мудрого та письменника Юрія Винничука, які дали змогу правдиво реконструювати минуле і відтворити мовлення галичан [див. 5; 10; 11]. Позаяк цільовою аудиторією серії є не лише львів’яни, а й мешканці інших країв, то окремі реалії львівського життя початку ХХ століття прозаїк пояснює в “Коментарях” до кожного тому (страви, марки алкоголю і тютюну, транспорт, газети, кав’ярні, готелі, тюрми, лікарні, назви політичних партій, етнічних та соціальних груп, єврейські і польські жаргонізми тощо).

До честі українського письменника, Львів постає не пласкою абстрактною декорацією, а зримим і пластичним образом. Андрій Кокотюха веде читачів його вулицями: Личаківською, Валовою, Пекарською, Шевською, Нижніми Валами, районами Нижнім Личаковом, Кракідалами, Клепаровим, Богданівкою, Підзамчем тощо. Очима киянина Кліма Кошового ми бачимо незвичну львівську архітектуру: “Перше враження, отримане від розглядання вокзальної споруди, зараз лише підсилилося й закріпилося. Довкола все виглядало величним, могутнім, зведеним на віки. ...Міська велич лише здавалася такою непробивною й непорушною. Насправді ж дрожка їхала між сучасними, зовсім не схожими одна на одну будівлями, котрі лише на перший погляд виглядали похмурими й суворими. Те,

що здалося Кошовому старосвітським, навіть нагадало про читане в історичних книжках середньовіччя, в дійсності було гарно продуманим, добре впорядкованим та ледь не ідеально організованим.

Вулиці тут звивалися, сходилися, розходилися й знову збігалися в зовсім несподіваних місцях. Житлові квартали нагадували античні лабіринти. Міські кам'яниці ніби зійшли з колись улюблених Климом сторінок лицарських романів – не вистачало хіба воїнів у страхітливих обладунках та прекрасних дам із букетами обабіч, на хідниках та у вікнах будинків. І все це дивним чином жило жваво. З одного боку – ніби й за знайомими Кошовому провінційними звичаями, але насправді – у своєму, особливому, не зрозумілому сторонній людині ритмі” [7, 35–36].

Цикл романів об'єднують наскрізні герої: крім головного персонажа – адвоката, нотаріуса, приватного детектива Климентія Кошового, це також його друг, львівський єврей Йозеф Шацький і його дружина Естер, впливова львівська пані, вдова начальника кримінальної поліції Магда Богданович, кримінальний комісар Марек Віхура, керівник агентурної служби Карл Лінда, кримінальний авторитет Густав Силезький та його права рука Єжі Тима, власник нотаріальної контори Степан Штефко, домовласник Веслав Зінгер. Вони представляють різні соціальні та етнічні прошарки населення Львова, що в сукупності дає картину мультикультурного середовища.

Пишучи про Львів початку ХХ століття, Андрій Кокотюха не міг оминати теми співіснування різних етнічностей в Австро-Угорській імперії. Попри те, що це місто в сучасній масовій свідомості сприймається як осердя українськості в Україні (“Бандерштадт”), Львів 1907 року не був українським – це була імперська провінція, населена в першу чергу поляками і євреями, меншою мірою – українцями, які називали себе “русинами”. У “Коментарях” до роману “Адвокат із Личаківської” автор пояснює: “*Русини* – українське населення Буковини, Галичини і Закарпатської України. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. термін *рутени* (лат. Rutheni, Ruteni) – латинізована форма назви українців та білорусів, а також етнічних груп українців в Австро-Угорській імперії. Використовувався в Австро-Угорській імперії як етнонім українців та їх підгруп або близько споріднених народів” [7, 280]. Отже, Львів і справді складався з багатьох культур: польська, німецька, вірменська, єврейська, русинська, італійська спільноти вживалися між собою. Сучасні дослідники й публіцисти використовують назву “*Leopolis multiplex*”, акцентуючи складність львівської культури. Так, приміром, історик Василь Расевич закликає: “Треба пам'ятати, що рівень національного самоусвідомлення львів'ян у різні епохи був різний і що етнічне походження відіграло набагато меншу роль, ніж релігійно-конфесійна належність. Треба бачити населення міста в усій його багатоманітності...” [12, 48], “Моя основна теза така: вилізти нарешті з національних окопів, відмовитися від етноцентричного зображення історії Львова, розглядати його винятково як “багатоманітність” у просторі й часі, а також визнати право кожного львів'янина на свою історичну традицію” [12, 54].

Етнічність позначала районування Львова: так, у першому романі циклу ми знайомимося із Йозефом Шацьким, стоматологом, який проживає на Кракідалах.

Це "...одна з околиць Львова, котра починалася відразу за Краківським базаром. Був місцем компактного проживання євреїв. Район вважався одним із найбідніших у місті" [7, 279]. Для Кліма Кошового мовна палітра Львова є незвичною: "Найбільше заскочила дика суміш мов: польська чулася так само часто, як ідиш. Климові доводилося бувати в місцях осілості євреїв, чути, як вони говорять між собою, й після того хоча б не робив помилки, називаючи їхню мову *єврейською*, так її визначали в Російській імперії. Вихваляючи товар, відчайдушно торгуючись, сперечаючись і зрештою б'ючи по руках, домовившись про ціну, люди на цьому великому базарі чудово розуміли один одного. Навіть якщо до мовних букетів додавалася німецька, пізнавана завдяки рубаним фразам, і зовсім-зовсім трошки – українська..." [7, 88–89].

У цикл романів введені єврейські слова і фрази, пояснені автором у коментарях: *фейгале*, *мішугец*, *шикець*, *герутене*. Досить широко письменник використовує діалектизми та жаргонізми, властиві мовленню львів'ян: *кумпель* (приятель), *кремпуватися* (соромитися), *анцуг* (костюм), *драб* (босяк), *біня* (коханка), *кукурудза* (жандарм), *хатрак* (агент поліції), *андрусь* (зłodій), *квач* (арешт), *клінгер* (годинник) тощо.

Відтворення львівського минулого початку ХХ століття вимагала від романіста згадок про таке унікальне явище, як батярство. Це була специфічна субкультура авантюристів, дрібних зłodіїв і хуліганів, які зосереджувалися в окремих районах Львова: на Личакові і Погулянці. У ретродетективах описаний зовнішній вигляд львівського баяра: "На одному, трохи старшому, штани на широких помочах, смугаста сорочка з засуканими рукавами, заломлений набакир клітчастий картуз. Інший, молодший, носив білу сорочку з розстебнутим коміром, заправлену в клітчасті штани, поверх сорочки – жилетка, штаням у тон. Свій картуз, світлий, однотонний, хлопчина збив на маківку. З-під заламаного козирка виглядав зухвалий русявий чубчик. У кутику рота приліпилася, ніби завжди там була, цигарка" [7, 147]. Згадує автор і їхні характерні манери і жаргон, баярські пісні, низьке місце в зłodійській ієрархії. Сьогодні батярство – невід'ємна складова "львівського міфу", використовується для популяризації міста (кафе, фестивалі, екскурсії – наприклад, агенція "Кумпель-тур" проводить тури "Серце баяра" і "Стежка баяра").

Своєрідним "бонусом" для читачів у романах циклу є кулінарні рецепти, які апелюють до міфа про галицьку кухню як складової львівської міфології. Описані страви також демонструють етнічну строкатість Львова: у першому романі ми знайомимося із закускою "оселедець на яблучній підкладці", яку для гостей нашвидкуруч готує Естер Шацька, у другому це "кишка-бульбянка", яку подають жебракам на благодійному обіді, у третьому – це "телятина а-ля Дідушицький", яку готують на вечерю в домі мільйонера Радомського. Рецепти не тільки відтворюють львівські реалії початку ХХ століття, але й посилюють цікавість читачів за рахунок гастрономічних інтересів (кулінарія – один із актуальних наразі трендів масової культури).

Загалом, “львівський” цикл ретродетективів може розглядатися із частина проекту із популяризації міста. В інтерв’ю Андрій Кокотюха наголошував, що, хоч ідея належала директору видавництва “Фоліо” Олександрю Красовицькому, моральну підтримку і заохочення він отримав від львівської мерії і персонально міського голови Андрія Садового. Цю підтримку засвідчує і презентація першого роману у Львівській ратуші, і сіті-лайти з рекламою роману на львівських вулицях. На обкладинці другого роману “Привид із Валової” наведено цитату (“blurb”) із журналу “Exclusive Style”: “За один лише цей роман департамент зв’язків з громадськістю львівської мерії мав би виплатити гонорар письменнику з Чернігівської області. Інший варіант – зробити його (роман) центральним об’єктом наступної піар-кампанії. Навіть бувалим туристам захочеться пройтись вуличками, описаними в книзі. ...Перегортаючи соту сторінку, хочеться відкласти справи та дізнатись, чим же все закінчиться та хто винен, а дочитуючи останні абзаци, хочеться знайти ще якийсь постскрипtum” [8]. Із цією думкою можна погодитися: авторський проект сучасного прозаїка кореспондує з львівським туризмом як своєрідним феноменом індустрії дозвілля. Причому, позитивний ефект двоякий: інтерес до Львова з його історією та міфологією стимулює читання циклу романів, а останнє збільшує цікавість до галицької столиці. Про залучення читачів до читання й рецепції творів через такий апробований спосіб, як літературний туризм, писала, приміром, Людмила Бербенець [1], розглядаючи його види (по реальних та уявних місцях, пов’язаних із життям письменника та сюжетами творів), репрезентованість у різних країнах – Британії, Іспанії. Вчена акцентує, що в Україні така форма комодифікації літератури представлена недостатньо. Аналогом до зарубіжних літературно-туристичних маршрутів може слугувати булгаківський Київ або Петербург Достоевського [1, 81].

Отже, авторський літературний проект – “львівський” цикл ретродетективів Андрія Кокотюхи засвідчує розвиток як жанрів і формул сучасного популярного письменства, так і інфраструктури книжкового ринку та індустрії дозвілля. Збудований на цікавості читаючої публіки до локальної (регіональної, галицької) культури та історії в стилі “ретро”, цикл романів може привернути увагу ширшої публіки і сприятиме популяризації Львова як об’єкта туризму. Разом із тим, серія ретродетективів, до якої вже залучаються нові автори – приміром, Богдан Коломійчук, – виконує і суто літературні завдання: белетризацію національного минулого, створення образу привабливого героя-українця, осмислення проблеми мультикультурності в Австро-Угорській імперії.

Література

1. Бербенець Л. Література як предмет масового споживання / Л. Бербенець // Слово і Час. – 2013. – № 2. – С. 77–87.
2. Видання. Основні види. Терміни та визначення (відповідно до ДСТУ 3017-95) // Стандарти з поліграфії і видавничої справи : довідник / Дурняк Б. В., Ткаченко В. П., Чеботарова І. Б. – Львів : УАД, 2011. – С. 18–31.
3. Григорьянц Е. И. Книжная серия как инструмент стимулирования читательских интересов [Электронный ресурс] / Е. И. Григорьянц // Вестник СПбГУКИ. – 2012. – № 1. – С. 75–79.

4. Зубко Н. Книжкові серії у видавничому репертуарі України: типо-видові пріоритети [Електронний ресурс] / Н. Зубко. – Режим доступу : <http://knyhobachennia.com/?category=13&article=2003>.
5. Квятковський А., Ціон В. Габзбурзький Лемберг очима ніжинця : інтерв'ю з Андрієм Кокотюхою [Електронний ресурс] / А. Квятковський, В. Ціон. – Режим доступу : <http://zbruc.eu/node/34373>.
6. Кокотюха А. Автомобіль із Пекарської : [роман] / А. Кокотюха. – Харків : Фоліо, 2015. – 288 с. – (Ретророман).
7. Кокотюха А. Адвокат із Личаківської : [роман] / А. Кокотюха. – Харків : Фоліо, 2015. – 283 с. – (Ретророман).
8. Кокотюха А. Привид із Вальної : [роман] / А. Кокотюха. – Харків : Фоліо, 2015. – 283 с. – (Ретророман).
9. Кокотюха А. Чому український детектив відходить в історію [Електронний ресурс] / А. Кокотюха // ЛітАкцент. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2015/04/24/chomu-ukrajinskyj-detektyv-vidhodyt-v-istoriju>.
10. Коняєва Т. Андрій Кокотюха: "В Україні затребуване все, що має приставку "історичний" [Електронний ресурс] / Т. Коняєва // Високий замок. – Режим доступу : <http://wz.lviv.ua/interview/129989-andrii-kokotyukha-v-ukraini-zatrebuwane-vse-shcho-maie-prystavku-istorychnyi>.
11. Марченко О. Сім тез Андрія Кокотюхи про ретро-Львів та дитячу книжку в Україні [Електронний ресурс] / О. Марченко. – Режим доступу : http://tvoemisto.tv/news/sim_tez_andriya_kokotyuhu_pro_retrolviv_ta_dytyachu_knyzhku_v_ukraini_70035.html.
12. Leopolis multiplex / [упор. І. Балинський, Б. Матіяш]. – К. : Грані-Т, 2008. – 480 с.

Анотація

У статті розглядається авторський літературний проект – серія ретродетективів Андрія Кокотюхи, дія яких відбувається у Львові на початку ХХ століття, в Австро-Угорській імперії. Цикл романів, поєднаних спільними героями і декораціями, сприяє популяризації львівського міфу. Висвітлюються чинники популярності стилю ретро в детективному жанрі.

Ключові слова: масова література, історичний детектив, стиль ретро, львівський текст, книжкова серія.

Аннотация

В статье рассматривается авторский литературный проект – серия ретродетективов Андрея Кокотюхи, действие которых происходит во Львове в начале ХХ века, в Австро-Венгерской империи. Цикл романов, объединенных общими героями и декорациями, способствует популяризации львовского мифа. Освещаются факторы популярности стиля ретро в детективном жанре.

Ключевые слова: массовая литература, исторический детектив, стиль ретро, львовский текст, книжная серия.

Summary

The article deals with the author's literary project – serie of retro historical mysteries by Andriy Kokotiukha, which plots are based in Lviv at the beginning of the XXth century, in Austrian-Hungarian Empire. The novel cycle united by common heroes and decorations favours the Lviv myth popularization. The reasons of retro style popularity in historical mysteries are highlighted.

Keywords: popular fiction, historical mystery, historical mystery, retro style, Lviv text, book series.